

Mekâsıdu's- Şerîati'l- İslamiyye adlı Eserde 'Hukukun Gayeleri Açısından Hz. Peygamberin Sözleri ve Uygulamaları' Üzerine Bir İnceleme | H. Rabia Karakurt

Mekâsıdu's- Şerîati'l- İslamiyye adlı Eserde 'Hukukun Gayeleri Açısından Hz. Peygamberin Sözleri ve Uygulamaları' Üzerine Bir İnceleme | H. Rabia Karakurt

H. Rabia Karakurt

Özet

H. Peygamberin risaleti boyunca söylediği sözler, eylemler ve bir olay karşısında göstermiş olduğu tepkiler tarih boyunca nübüvvetin gayeleri üzerine çalışmalar yapan bilginler için en temel araştırma konularından biri olarak varlığını günümüze kadar korumuştur. Kimileri Hz. peygamberin söz, fiil ve tavırlarının tamamını risaletin gereği bir sünnet olarak algılamış ve bunun üzerine dini bir bakış açısı inşa etmiş; kimisi onun eylemlerinde ve sözlerindeki asıl gayeye ulaşma çabası güderek her sözün veya davranışın Hz. peygamberin tebliğ amacıyla gerçekleştirmiş olmadığını vurgulayan çalışmalar serdederek bu yönde bir dini algılama biçimi inşasına kafa yormuşlardır.

Tunuslu mütefekkir Muhammed bin Tâhir bin Âşûr da Hz. peygamberden varid olan her cümlelerin, hükmün, yargının veya eylemin bizzat peygamberlik vasfıyla meydana gelmediğini bilakis onun hayatının akışı içerisinde sahip olduğu konular sebebiyle sözlerinin doğru yere konumlandırılması gerektiği üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Mekâsıdu's- Şerîati'l- İslamiyye adlı eserinde hukukun gayeleri açısından Hz. peygamberin tasarruflarını bir bölüm olarak incelemekte ve Hz. peygamberin tasarruflarının kaynaklandığı temel taşları doğru tespit edip makası doğru kavramayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada Mekâsıdu's- Şerîati'l- İslamiyye adlı eserde hukukun makası açısından Hz. peygamberin tasarruflarının temellendirdiği bölümün incelemesi yapılacaktır.

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2022-2023

GİRİŞ

H. Peygamberin elçilik görevi boyunca tasarruflarının tamamının yalnızca bir peygamber olarak teşri kastıyla yapmış olduğunu iddia etmek onun misyonunu tam olarak kavramamış olmak anlamına gelir. Peygamberler Allah'ın elçisi olarak gönderildikleri toplumlarda yalnızca mesaj iletmekle sorumlu görevliler değil aksine hayatın içinde yaşam tarzlarıyla insanların öğretmenleri ve örneklikleri konumundadırlar. Bu yönüyle Hz. peygamber de risaleti boyunca sadece Allah'tan aldığı metlûv veya gayri metlûv vahiyle değil, kendi irade ve tercihleri, yöntem ve tutumları bulunan bir hayat sürmüştür.

Bir olaya müdahale etmek isteğinde bunu bazen vahiyle desteklenerek, bazen bir öğretici olması; bazen bir devlet başkanı olması, bazen de bir dost olması cihetiyle görüş belirtmiştir. Onun risaletini kavramaya çalışan, mesajını değerlendirip kendi yaşadığı dönem ve dünyada peygamberi kendisine rehber edinecek olan kişiye düşen görev ise onun tasarruflarındaki gayeyi doğru yere yerleştirip bu minvalde düşünce ve yaşama biçimi geliştirmektir.

H. peygamberden varid olan tasarrufları hukukun temel gayeleri üzerine inceleyen İbni Âşûr'un Mekâsıdu's- Şerîati'l-İslamiyye adlı eserinin bir bölümünde zikrettiği başlıkları temel alarak bir kitap incelemesi sunmaya çalışacağız.

İbni Âşûr hukukun mekasıdı üzerine çalışan bir kimsenin Hz. peygamberin tasarruflarının temel niteliği konusunda bir ayrıma gitmesi gerektiğini vurgulayarak bu ayrımı ilk kez gündeme getiren Ahmed b. İdris

el-Kârâfi'den iktibasla şöyle nakletmektedir:

"Hz. Peygamber en büyük imam, en üstün kadı, en bilgili müftidir. Her dini makamın en üst mertebesi ona aittir. Ondan varid olan hallerin çoğu tebliğ yoluyla olmuştur. Niketim Hz. Peygamberin hayatında en ağır basan yönü peygamberlik vasfıdır. Bunun dışında kalanların ise bir kısmının kaza ve diğer bir kısmının da imamet niteliğiyle yapıldığına dair icma söz konusudur. Hz. Peygamberin bu nitelikleriyle ilgili tasarruflarının dindeki sonuçları da farklılık göstermektedir. Onun tebliğ niteliği ile yaptığı bir eylem kıyamete kadar ümmet üzerindeki etkisini sürdürürken imamet niteliğiyle yaptığı bir tasarruf, imamın hükmü ile değişir. Kaza niteliği ile ortaya koyduğu bir eylem ise hâkimin hükmü ile değişebilecek türden tasarrufları oluşturur." [1]

Hz. Peygamber kendisine gelip dini hakkında soru soran bir kimseye fetva verdiğinde bu tasarrufu onun peygamberliğinin tebliğ vazifesi gereği yerine getirmiş olduğu bir eylem olarak kabul edilir. Anlaşmazlığa düşen iki kişi gelip aralarında bir hüküm vermesini istediğinde ise o iki kişinin arasını bulması onun kadı vasfıyla yapmış olduğu bir tasarruf olarak kabul görür. Bir Hz. peygamberin bir devlet adamı olarak imametiyle ilgili verdiği kararlar vardır ki, bunlar da onun imam olması sebebiyle ortaya koyduğu tasarruflar olarak değerlendirilir. Bu üç başlık net olmakla beraber âlimler Hz. peygamberin söz ve fiillerinde hangi tutumun hangi vasıfla yaptığı meselesinde görüş ayrılıkları yaşamışlardır.

Hz. Peygamberin ' Ölü bir toprağı ihya eden kimse, o toprağın sahibi olur. [2] ' hadisi için İmam Mâlik ve eş-Şafii bunun fetva tasarrufu olduğunu ve kıyamete kadar bu hükmün geçerliliğini iddia ederken Ebû Hanife, imamet tasarrufu olduğunu bu sebeple toprağın ihyasının ancak imamın izniyle mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu ve bunun gibi pek çok meselede Kârâfi'nin düşüncelerine ek olarak İbn Âşûr, Hz. peygamberin hangi vasıf ile bir tasarrufta bulunduğu sahabeye kapalı kaldığı zamanlarda ashabın bunu kendisine sorarak tespit etmiş olduklarını eklemektedir. [3] Köle iken evlendirilmiş olan iki sahabeden biri özgürlüğüne kavuşunca kocasından boşanmak istemiş, Hz. peygamber de kadına boşanmaması yönünde tavsiyede bulunmuştu. Kadın bunun bir emir mi olduğunu sorunca Hz. Peygamber, sadece aracılık ettiğini beyan etmişti. Bunun üzerine kadın kocasına dönmeyi istemeyince kimsenin kendisini kınamadığına şahitlik edilmişti. [4] Bu olaydan da anlaşıldığı üzere Hz. Peygamberin toplum içindeki emir ve yasakları sahabe tarafından temellendirilerek anlaşılmıştır.

Hz. Peygamberin Tasarruflarının Sınıflandırılması

Hz. Peygamberin söz ve fiillerinin temel dayanağı olan vasıfları on iki madde ile sınıflandırılmıştır.

Teşri Durumu

Hz. Peygamberin hükümlerinin peygamberliği sebebiyle en yoğun olduğu durum teşri durumudur. Niketim Kur'an'da " Senin görevin ancak tebliğdir ." ayetiyle peygamberin dinde teşri görevine vurgu yapılmıştır. Teşri görevini yerine getirirken kullanılan deliller ise açıktır. Üzerinde genelde ihtilaf yoktur. Hacc menasikini yerine getirme hususunda ' Haccı benden öğreniniz' buyruğu ve ya ' namazı benden gördüğünüz gibi kılınız.' buyurması buna en iyi örneklerdendir.

İfta Durumu

Kur'an'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamberin pek çok konuda fetvası soruluyordu. Nübüvvetin süreci içerisinde Hz. peygamber de insanların bireysel hallerini göz önüne alarak gelen sorulara kişiye özel fetvalar veriyordu. Bu durum sahabe arasında bir nizaya veya karışıklığa sebebiyet vermeden ilerliyordu. Hz. Peygambere "Amelin en iyisi nedir?" sorusu yöneltildiğinde onun muhatabının yaşam tarzı, kişilik özellikleri, sahip olduğu değerler ölçüsünde birbirinden farklı cevaplar vermesi söz konusudur.

Kaza Durumu

Bu tasarrufu ise Hz. Peygambere bir anlaşmazlık sebebiyle gelen iki taraf hakkına hâkim olarak konumlandığı ve iki tarafın arasını bulmak için sarf ettiği tasarrufları içine alan bir durumdur. Bir tasarrufun kaza olduğunu

söyleyebilmek için gelen kişilerin 'Bizim meselemiz konusuna karar ver' demesi Hz. Peygamberin de, sizin davanızı çözeceğim ve ya çözdüm.' gibi ifadeler kullanması gerekmektedir. Bir tasarrufun kaza olabilmesi için ihtilaflı tarafların hazır bir halde Hz. peygamberin huzurunda bulunmalarının gerektiğini, hazır olmayan topluluğa verilen hükmün kaza olmayacağı vurgulanmaktadır. Komşusuyla sınır olarak kullandığı bahçesinde sulama problemi yaşayan Zübeyr'in Hz. Peygambere şikâyetle bulunması üzerine onun " Zübeyr! Duvara ulaşınca kadar suyu tut, sonra salıver." [5] buyurması kaza tasarrufuna güzel bir örneklik teşkil etmektedir.

İmaret Durumu

Hz. Peygamber nübüvvet süresince pek çok görevi aynı anda üstlenmiştir. Bu görevlerden biri de onun siyasi otorite yani devlet başkanlığını yürütmesidir. Bu yönüyle Hz. Peygamberin bazı tasavvurları onun elçilik vazifesinin yanında bir komutan olarak verdiği hükümler üzerinden anlaşılmalıdır. Hz. Peygamberin Huneyn günü ' Düşman safından birini öldüren kimse onun malının sahibi olur.' buyurması İmam Mâlik tarafından imaret tasarrufu olarak değerlendirmiş ve böyle bir şeyin ancak imamın emriyle vuku bulacağını iddia etmiştir. Buna karşın eş-Şafii, Hz. Peygamberin Huneyn günü verdiği emri, bir tebliğ tasarrufu kabul ederek imamın izninin gerekmediği görüşünü belirtmiştir. [6]

İrşat/ Yol Gösterme Durumu

Hz. Peygamberin tebliğ ve etva vasfı dışında bir de insanları hayra ve güzelliğe yöneltten tasarrufları söz konusur. Özellikle hayatın içinde insanların birbirlerine karşı tutumlarında nasıl bir ilişki yöntemi belirleyeceklerinin yol göstericiliğini yapmak için sarfettiği tutumları içine alan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tasarruflarında, direkt bir emir ve ya nehiy amacı bulunmayıp bir tavsiye ve yönlendirme uslubunun kullanılması dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamberden nakledilen ahlaki öğütler içeren rivayetleri genel olarak bu başlık altında incelemek mümkündür. Nitekim Hz. Peygamberin, 'Köleleriniz sizin kardeşlerinizdir.' veya ' Birbirinize surt çevirmeyin, birbirinizin kusurunu aramayın, birbirinize zulmetmeyin. Ey Allah'ın kulları kardeş olun.' şeklindeki rivayetler Hz. Peygamberin bizatihi emir ve nehih hükmü taşımaksızın bir öğüt ve tavsiye niteliği taşıyan tasarruflarındandır.

İnsanların Arasını Bulma Durumu

İbni Âşûr bu insanların arasını bulma ve onları barıştırma tasarrufunun kaza tasarrufuna aykırı bir durumda olduğuna dikkatleri çekmiştir. [7] Nitekim Hz. Peygamberin bu yönteminde ihtilaflı iki kişiden birisinin hakkından feragat etmesini emretmesi söz konusudur.

Ka'b b. Mâlik'in Abdullah b. Ebî Hadred'de var olan bir malını talep etmesi sırasında, camiide sesleri yükselmiş ve Hz. Peygamber Kâ'b'a, 'Yarısından vazgeç.' Buyurarak Kâ'b'ın hakkından feragat etmesini sağlamıştır. Bu olay iki kişi arasında hüküm vermek değil; probleme doğru giden bir meselenin önüne geçip insanların arasını düzeltmek için yapılan bir tasarruftur.

Danışana Fikir Vermesi ve Nasihat Durumu

Hz. Peygamber kendisine gelerek kişisel meselelerinde yol göstermesini isteyen sahabeye içinde bulunduğu sorunları giderecek öğüt ve nasihat türünden fikirler verirdi. Bir gün Beşîr b. Sâd, diğer çocuklarından ayrı olarak Nu'mân b. Beşîr'e bir köle hibe etmişti. Bu durumdan rahatsız olan hanımı ise durumu Hz. Peygambere şikayette bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, İbn Sâd'ı çağırarak, 'İtaat konusunda sana eşit davranmalarını ister misin?' diye sordu. Sâd 'Evet' deyine 'Öyleyse olmaz.' [8] buyurarak nasihatte bulunmuştur.

Gönülleri En Güzele Yönlendirme Durumu

Hz. Peygamber ashabının içerisinde onların her birinin aynı karakterde aynı mizaçta olmadığını; onların dini anlama ve yaşama seviyelerinin de farklı olduğunu bilerek bir rehberlik sunmuştur. İbn Âşûr bununla ilgi bir

tespit olarak şöyle söylemiştir:

“ Hz. Peygamberin ashabının gönüllerini olgunlaştırması ve onları, dini dercilerinin uygun olan durumların en güzeliyle sıfatlanmaya yönlendirmesiyle ilgili emir ve yasaklarının çoğu böyledir; şayet bütün ümmet bunlara yönlendirilse zorluk ortaya çıkar. Bazı bilginlerin, bir çok fıkhi yanlışlığa ve sünnetten bir çok delili ilgisiz şekilde yorumlamaya yönelerek Hz. Peygamberin tasarruflarındaki bu halden habersiz olduğunu da gözlemledim. Bu durumu farketmem sebebiyle büyük bir şaşkınlığım ortadan kalmış oldu.” [9]

Hız. Peygamber kimi zaman kendisine has kimi zaman da ashabından bazı şahsiyetlere özel olarak bazı yönlendirmelerde bulunmuştur. Bunun yanında ashabının tamamına da şamil olan ortak bir güzellik oluşturmaya hedeflemiştir. Nitekim Fetih sûresinde de mü'minlerin halleri anlatılırken ‘ Onun beraberinde bulunanlar, inkarcılara karşı sert, kendi içlerinde ise merhametlidirler.’ Vasfıyla tanıtılmaktadır. Ortak bir tavır, ortak bir estetik, ortak bir usûl Hız. Peygamberin hedeflediği topluluğu bir özelliği olarak varlığı sürdürmektedir. Bu tutumla ilgili Bera b. Âzib'ten şu hadis nakledilmektedir: ‘Rasulullah bize şu yedi şeyi emretti: Bize hasta ziyaretinde bulunmayı, aksırana dua etmeyi, yeminini yerine getirmeyi, mazluma yardım etmeyi, selamı yaymayı ve davete icabet etmeyi emretti. Altın yüzük kullanmayı, gümüş kapları, kırmızı örtüleri, tümsek kenarlı Mısır elbiseselerini, kalın ipek elbiseyi, ince ipek elbiseyi, saf ipeği de bize yasakladı.’ [10] İbni Âşûr, bu hadisteki emir ve yasakların gerekçesi olarak dünyaya bağlanmayı ve süslü, dikkat çekici ve parlak elbiseler giyinip göz alıcı olmaktan arkadaşlarını sakındırmak için olduğunu belirtmiştir. [11] Bunlar tamamıyla haram kılınmış şeyler olmayıp, belli kimselere belli şartlar altında ve belli bir dini yaşam kalitesine erişebilmek için koyulmuş kurallar olarak zikredilmiştir.

Yüce Hakikatleri Öğretme Durumu

Yüce hakikatleri öğretme durumuna gelince bu Hız. Peygamberin ve seçkin ashabının genel bir özelliğidir. Bu halin en güzel örneği de, Hız. Peygamberin Ebu Zer'e , ‘Ey Ebu Zer! Uhud’u görüyor musun, Uhud kadar altınının olmasını bile istemem. Onun yalnızca üç dinarı hariç hepsini infak ederim.’ buyurmuştur. [12] O da bu durumun genel bir emir olduğunu kabul ederek dünyadan tamamen elini çekiş ve insaları da bu yönde uyarmıştır. Daha sonraki dönemlerde Hız. Osman'ın kendisini uyardığı bilinmektedir.

Te'dib Durumu

Hız. Peygamberin teşri konumunda sarf ettiği söz ve eylemlerinin asıl gayesini derinlemesine inceleyerek fark edilen yöntemidir. Bu durumun dikkatle incelenmesinin bir sebebi de sakındırma ifadelerinin çok abartılı bir dille kullanılmış olmasıdır. Bu hale en güzel örneklerden biri, Hız. Peygamberin yatsı namazını cemaatle kılmaya gelmeyen bir grup için söylemiş olduğu şu sözleridir; ‘ Nefsimi elinde tutana yemin olsun ki, odun toplatılmasını, namaz için ezan okutulmasını, sonra daelime odun alıp namaza gelmeyenlerin evlerini ateşe vermeyi arzu ediyorum.’ bu hadisten yatsı namazına gelmeyenlerin kafir olduğu veya yakılarak öldürülmesi gerektiği anlamını çıkarmak çok büyük bir gaflet olur. Burad Hız. Peygamberin kızgınlığının sebebi insanların bir kısmının namaz hususunda gevşeklik göstermesi, dünyalık bir menfaat söz konusu olduğunda ise bunu asla kaçırmayacak olduklarıdır. Nitekim hadisin devamında şöyle buyurmaktadır: ‘ Yemin olsun ki onlardan birisi, yağlı bir kemik ve ya iki paça bulacağını bilseydi, yatsıya gelirdi.’ [13] Metnin tamamından Hız. Peygamberin cemaatle namaza katılmamaktan daha çok menfaatleri sebebiyle hareket eden insanların ahlaki tutumlarına öfkelenildiğini görmekteyiz.

İrşaddan Soyutlanma Durumu

Bu gibi tasarrufları Hız. Peygamberin teşri hükmü taşımaksızın beşerî ve maddi hayatının bir sonucu olarak sarf ettiği eylemleri içine almaktadır. Hız. Peygamberin irşadının yanında kimseye bir mesaj verme gayreti olmaksızın yerine getirdiği ev işleri bulunurdu. Bu halleri fıkıh usûlünde ‘ Rasulullahın bir insan sıfatıyla yaptığı fiiller, ümmetin de aynı fiili yapmasını istemek için yapılmış değil, bilakis herkes kendi durumuna uygun yolu tercih eder.’ maddesiyle kabul edilmiştir. [14]

Bunlar Hz. Peygamberin bir beşer olarak yeme, içme ,yürüme gibi hallerini değerlendireceğimiz halleridir. Bu sebeple bir kimse Hz. Peygamber gibi konuşmak istediğinde onun bu halinin kınama gerektirmediği gibi Hz. Peygamber gibi yürüyüşünde seri olamayan bir kimseyi kınamak hikmetsiz bir iş olarak kabul edilmelidir. Niketim Hz. Peygamber bahçeleri gezdiği bir esnada hurma aşılandığını gördüğünde ` Onu yapmasanız ne olur?` demesi üzerine aşılamaı durduran ve o yıl verim alamayan kimseler kendisine bu durumu şikayete gelince Hz. Peygamber onlara cevaben `Ben bir insanım. Dünyayla ilgili işlerinizde kendinize uygun olanı tercih ediniz.` buyurmaktadır. [15]

SONUÇ

Hz. Peygamberin bie beşer olması hayatın içinde herkesin olduğu gibi onun da pek çok farklı konumlarda sıfatlara sahip olması inkar edilmesi mümkün olmayan bir hakikattir. Hal böyle olunca onun her davranışında yada söyleminde peygamberlikle doğrudan bağlantılı bir emir-neyih hali aramak isabetli olmayacaktır. Bununla beraber Hz. Peygamberin gönderilmesindeki temel gayenin de onun elçilik görevini yerine getirmek olduğunu; tasarruflarının pek çoğunda teşri vasfının ön planda olduğunu zikretmek gerekir.

Hz. Peygamberin kural koyucu olma vasfının yanında bir dost olarak tavsiyeleri, bir siyasal otorite olarak emirleri, bir baba olarak nasihatleri dikkate alınarak hukukun gayeleri ilim ve hikmet ışığında aranmalıdır. Tasarruflarının temel amaçlarını araştırırken Arap dilinin kullanıma vakıf olmak da çıkarılacak hükümlerin doğruluk değerini belirleyecek olan bir başka denge tahtasıdır.

Bir tasarrufun maksadını kavramak ve Hz. Peygamberin davranışlarının temel gayesini okumak hukukun temel köşe taşalarını oluşturmaktadır. Bu sebeple amaca giden yolda en az rivayetlerin senedinin sıhhati kadar onların varid olmalarındaki asıl niyet de dakik bir şekilde incelenip değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Buhari, Muhammed bin İsmail: el- Cami'us-Sahîh , Riyad: Dâru's-Selâm 1419/1999.

el-Karâfî , Şihabuddin Ahmed bin İdris (684-1285). El-Furûk , Kahire: Daru's-Selam 1421/2001.

İbni Âşûr , Muhammed et- Tahir, Mekasidü's-Şer'ati'l-İslamiyye, Amman, Dâru'n-Nefâis, 1421/2001.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed bin Habîb, el- Ahkâmu's-Sultaniyye ve'l- Velâyetü'd- Diniyye , Kuveyt: Dâri İbni Kuteybe 1409/1989.

Müslim , Müslim bin el-Haccac, Sahih , Muhammed Fuad Abdulbâki, Beyrut: 1421/2001.

[1] el- Kârâfî, Furûk , 1/205-209.

[2] Bûharî, Hars, 15, no: 2335.

[3] İbn Âşûr , Mekasidü's-Şer'ati'l-İslamiyye , 1/ 375.

[5] Bûhârî, Sulh, 12; Müslim, Fedâil, 2357.

[6] Mâverdî, el-Ahkâmu's-Sultaniyye , 177-178.

[7] İbn Âşûr, Mekasidü's- Şer'ati'l- İslamiyye , 1/383.

[8] Buharî, Hibe, 12.

[9] İbni Âşûr, Mekâsidü's- Şer'ati'l- İslamiyye , 1/ 402.

[10] Buharî, Libas, 28, 36, 45.

[11] İbni Âşûr, Mekasidi's- Şer'ati'l- İslamiyye, 1/ 404.

[12] Müslim, Zekat, 31.

[13] Buharî, Ezan, 29.

[14] İbni Âşûr, Mekasidü's- Şeriatî'l-İslamiyye , 1/ 412.

[15] İbn Rüşd, El- Cedd, El- Beyan ve't- Tahsil , 7/ 236.